

УДК 347.6

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ СІМЕЙНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ СУДАМИ СПОРІВ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ІЗ СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Дерій О.О., к. ю. н.

асистент кафедри нотаріального та виконавчого процесу і адвокатури
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті аналізуються деякі проблемні питання, пов'язані із застосування норм Сімейного кодексу України під час розгляду справ щодо стягнення аліментів і позбавлення батьківських прав у судовій практиці.

Ключові слова: аліменти, утримання, рішення суду, позбавлення батьківських прав, суд.

В статье анализируются некоторые проблемные вопросы, связанные с применением норм Семейного кодекса Украины при рассмотрении дел относительно взыскания алиментов и лишения родительских прав в судебной практике.

Ключевые слова: алименты, содержание, решение суда, лишение родительских прав, суд.

Deriy O.O. PROBLEMATICAL ISSUES OF APPLICATION OF THE FAMILY CODE BY THE COURTS WHEN CONSIDERING DISPUTES ARISING FROM FAMILY RELATIONSHIPS

The article examines the issues related to the application of the Family Code of Ukraine while considering the cases involving alimony and deprivation of parental rights in judicial practice.

Key words: alimonies, maintenance, court judgment, termination of parental rights, court.

Постановка проблеми. Криза сім'ї й традиційних сімейних цінностей, що охопила українське суспільство останніми десятиліттями, виявляється в розпаді сімей, поширенні випадків відмови в матеріальній підтримці навіть найближчим родичам. Справи про стягнення аліментів є однією з поширених категорій справ, які розглядаються й вирішуються в порядку цивільного судочинства. У зв'язку з цим особливого значення набуває завдання підвищення ефективності чинного законодавства про аліментування та практики його застосування, постановка, розгляд і вирішення якої безпосередньо пов'язані із забезпеченням життєвих інтересів мільйонів найменш соціально захищених членів суспільства.

Ступінь розробленості проблеми. Дослідженню питань судового розгляду шлюбно-сімейних справ у сучасній Україні приділялося багато уваги вченими-юристами, такими як М.В. Антокольська, С.В. Васильєв, О.В. Дзера, І.В. Жилінкова, В.А. Кройтор, З.В. Ромовська, Л.В. Сапейко, С.Я. Фурса, Є.О. Харитонов, Ю.С. Червоний та ін. Разом із тим досліджень на стику галузей сімейного й цивільного процесуального права в сучасній юридичній науці не так уже й багато, що й актуалізує наукову працю.

Метою статті є дослідження особливостей процесуального розгляду окремих категорій шлюбно-сімейних справ і виявлення проблем застосування норм Сімейного кодексу України в судовій практиці.

Виклад основного матеріалу. Серед інститутів сімейного права, які є найбільш значущими для суспільства, провідне місце посідають аліментні зобов'язання, так як їх виникнення зумовлено потребою конкретної особи у зв'язку з певними обставинами отримувати необхідний і достатній обсяг допомоги від членів сім'ї. Хоча Сімейний кодекс України (далі – СК України) передбачає довірне регулювання аліментних відносин, заці-

кавлені особи, як і раніше, надають перевагу стягненню аліментів у судовому порядку. З огляду на це видається доцільним приділити увагу проблемам, пов'язаним із розглядом справ про стягнення аліментів у суді.

Відповідно до ч. 1 ст. 182 СК України та приписів п. 17 Постанови Пленуму Верховного суду України «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів» від 15 травня 2006 р. № 3 під час установа розміру аліментів судом ураховуються такі обставини: стан здоров'я й матеріальне становище дитини; стан здоров'я й матеріальне становище платника аліментів; наявність у платника аліментів інших дітей, непрацездатних чоловіка, дружини, батьків, дочки, сина; інші обставини, що мають істотне значення [1].

Із матеріалів узагальненої судової практики вбачається, що суди нерідко порушують вимоги ч. 1 ст. 182 СК України. Так, у своїх рішеннях вони не визначали які саме обставини, що мають істотне значення для справи, вони брали до уваги під час визначення розміру аліментів. Типовими є посилання судів на те, що платник аліментів є батьком (матір'ю) дитини, у зв'язку з чим зобов'язаний утримувати дитину. Будь-яких указівок на те, що суд з'ясував питання про стан здоров'я й матеріальне становище дитини і платника аліментів, визначив наявність у платника аліментів інших дітей або непрацездатних чоловіка, дружини та родичів у рішеннях, як правило, немає [2].

Згідно з ч. ч. 1, 2 ст. 200 СК України, суд визначає розмір аліментів на повнолітніх дочку, сина у твердій грошовій сумі й (або) у частці від заробітку (доходу) платника аліментів з урахуванням обставин, зазначених у ст. 182 СК. Під час визначення розміру аліментів з одного з батьків суд бере до уваги можливість надання утримання другим із

батьків, своїми дружиною, чоловіком і повнолітніми дочкою, сином. Отже, під час стягнення аліментів на повнолітню дитину суди мають визначати в рішенні обставини, передбачені ст. 182 СК України, – стан здоров'я й матеріальне становище дитини та платника аліментів; наявність у платника аліментів інших дітей, непрацездатних чоловіка, дружини, батьків, дочки, сина й інші обставини, що мають істотне значення. Проте, як засвідчує аналіз судових справ, у випадках стягнення аліментів на повнолітніх дітей суди також не завжди вказують обставини, які були ними враховані під час визначення розміру аліментів. Так, за однією із справ у мотивувальній частині свого рішення суд позначив, що задовольняє позовні вимоги тому, що причини, які спонукали позивачку наполягати на стягненні аліментів, є обґрунтованими [3].

Як виявляє аналіз ухвал, що були постановлені судами за апеляційними скаргами платників або одержувачів аліментів, саме неврахування судами вказаних у ч. 1 ст. 182 СК України істотних умов є основною підставою для апеляційного оскарження рішень щодо стягнення аліментів. У своїх скаргах апелянти нерідко посиляються на те, що суд не врахував тієї чи іншої важливої обставини, наприклад, хвороби платника аліментів, наявності другої дитини або батьків, яких платник має утримувати, хвороби дитини, на користь якої стягуються аліменти, тощо.

У зв'язку з цим можна визнати правильним, коли суди визначають у своїх рішеннях, що «хронічних захворювань платник аліментів не має», «стягнення по виконавчих листах із платника аліментів не здійснюється», «інших дітей, непрацездатних чоловіка, дружини, батьків, дочки, сина платник аліментів не має» тощо. Це дає змогу зробити висновок, що суд визначив розмір аліментів на дитину враховуючи всі необхідні обставини по справі, які передбачені законом.

Продовжуючи аналіз судової практики в цих правовідносинах, необхідно зазначити, що найбільш поширеним розміром аліментів, який устанавлюється судом на одну дитину, є одна четверта частки від отриманого батьком доходу, а при двох і більше дітях – половина. З урахуванням різниці в отримуваних батьками доходах в Україні судам варто встановлювати, який розмір реальних коштів припадатиме на одну дитину. Якщо розмір аліментів, що припадатиме на одну дитину, менше ніж прожитковий мінімум для дитини відповідного віку, то до участі у справі мають залучатися дід і баба дитини, на яких також може бути покладений обов'язок з утримання дитини. Якщо ж під час устанавленні судом аліментів в розмірі однієї четвертої частки від отриманого батьком доходу буде з'ясовано, що такий розмір значно перевищує прожитковий мінімум для дитини відповідного віку, має йтися про стягнення коштів на утримання дитини, її розвиток і матеріальне забезпечення в майбутньому. У зв'язку з цим запропоновано виходити з того, що діти не повинні жити за мінімальними стандартами, якщо батьки здатні надавати більший обсяг матеріальної допомоги. Але зобов'язаному

сплачувати аліменти батьку необхідно роз'яснити його право на контроль за використанням коштів на утримання й розвиток дитини, включаючи обов'язок не витратити протягом місяця кошти класти на банківський рахунок дитини [4, с. 14].

Зазначимо, що останнім часом особи, які звертаються до суду із позовними заявами на стягнення аліментів, усе частіше зазначають про стягнення аліментів у твердій грошовій сумі. Така тенденція зумовлена тим, що категорія осіб, які є сторонами у справах про стягнення аліментів як відповідачів, мають нерегулярний, мінливий дохід. Ст. 184 СК України передбачено порядок визначення розміру аліментів у твердій грошовій сумі, що має бути зумовлено об'єктивними обставинами. Якщо платник аліментів має нерегулярний, мінливий дохід, частину доходу одержує в натурі, а також за наявності інших обставин (наприклад, він є художником, артистом, письменником) суд за заявою платника або одержувача може визначити розмір аліментів у твердій грошовій сумі. Як правильно вказує С.Я. Фурса, відповідно до особливостей цивільного процесу, можна стверджувати, що суд може враховувати не просто заяви платника або одержувача аліментів, а висловлені в позовній заяві аргументи, підтверджені доказами, та аналогічні аргументи, подані в зустрічному позові разом із доказами на їхнє підтвердження [5, с. 471–474].

Під час вирішення спорів про стягнення аліментів судами часто допускаються помилки при визначенні розміру аліментів у твердій грошовій сумі, у зв'язку з недоведеністю тих обставин, які можуть бути підставою для ухвалення такого рішення.

Так, рішенням Апеляційного суду від 24 жовтня 2013 р. частково змінено рішення Святошинського районного суду в справі за позовом Добровольської А.В. до Г.М., яким стягнуто аліменти в розмірі 1 000 грн. Апеляційний суд виходив з того, що відповідач не має постійного місця роботи, а також є на утриманні дружини Г., яка перебувала у стані вагітності й не працювала. Причиною зміни рішення стало незастосування судом ст. 182 СК України й невстановлення судом обставин, які, відповідно до вказаної норми, можуть бути підставою для визначення аліментів у твердій грошовій сумі.

Аналогічні помилки допускаються й під час розгляду інших справ. Зокрема, рішенням Апеляційного суду від 17.10.2013 р. змінено рішення Святошинського районного суду від 27.08.2013 р. у справі за позовом П.Т. до П.Є., яким також розмір аліментів, які стягуються на утримання малолітньої дитини, що визначений судом у розмірі $1\frac{1}{4}$ частини від усіх видів заробітку, був зменшений до розміру $1\frac{1}{6}$ частини [6, с. 141–142].

Не менш цікавими є проблемні питання, пов'язані із застосування норм сімейного права та процесуального законодавства під час розгляду спорів, пов'язаних із позбавленням батьківських прав.

Спори, пов'язані з позбавленням батьківських прав, подаються й розглядаються за місцем перебування відповідача, тобто особи,

яка позбавляється батьківських прав. Якщо ж у позові заявлено вимоги і про позбавлення прав, і про стягнення аліментів, позивач має право самостійно визначити підсудність спору. Так, наприклад, позивач може подати позов за своїм зареєстрованим місцем проживання або перебування.

Дуже важливим моментом під час розгляду спору про позбавлення батьківських прав є визначення підстав для такого позбавлення. У судовій практиці досить часто зустрічаються випадки, коли суди під час винесення рішення не конкретизують, із яких саме підстав, відповідно до ч. 1 ст. 164 СК України, відповідача позбавили батьківських прав. При цьому рішення про позбавлення батьківських прав може вважатися законним лише в разі правильного визначення юридично значимих обставин у справі, а також повного, усебічного та об'єктивного їхнього дослідження, унаслідок чого й виноситься обґрунтоване рішення.

Під час вирішення питання про позбавлення батьківських прав неабияку роль відіграє думка неповнолітнього, який досяг десятилітнього віку. Суд у процесі розгляду спору зобов'язаний опитати такого неповнолітнього щодо необхідності позбавлення його батьків батьківських прав, але за умови присутності педагога або фахівця органу опіки та піклування, дитячого закладу, де перебуває неповнолітній.

Позбавлення батьківських прав жодним чином не пов'язане з позбавленням батьківських обов'язків. Так, відповідно до ч. 2 ст. 166 СК України, особа, позбавлена батьківських прав, не звільняється від обов'язку щодо утримання дитини. Законом передбачено, що водночас із позбавленням батьківських прав суд може на вимогу позивача або за власної ініціативи вирішити питання стягнення аліментів на дитину.

Законодавчо не встановлено обов'язок суду щодо вирішення питання про стягнення аліментів, якщо така вимога не заявляється. Як засвідчили матеріали судової практики, суди неоднаково застосовують зазначену норму закону й в аналогічних справах по-різному вирішують питання про стягнення аліментів.

Так, Ковельський міськрайонний суд Волинської області розглянув справу за позовом Ковельського міськрайонного прокурора в інтересах неповнолітніх А.С. та А.Л. Прокурор звернувся до Ковельського міськрайонного суду Волинської області з позовом до А.О. про позбавлення батьківських прав. Рішенням від 11 березня 2014 р. позовні вимоги суд задовольнив. Суд також установив, що відповідачі не надають жодної матеріальної допомоги своїй дитині, однак питання про стягнення аліментів не розглядав [7].

Натомість у справі за позовом органу опіки та піклування Берестечкової міської ради до М.С., С.О. в інтересах М.І. про позбавлення батьківських прав Горохівський районний суд Волинської області позов задовольнив, постановивши позбавити відповідачів батьківських прав. При цьому суд водночас постановив стягнути з батька аліменти на дітей. Постановляючи рішення про стягнення

аліментів, суд виходив із того, що відповідач не надає жодної матеріальної допомоги неповнолітнім дітям, які такої допомоги потребують [8].

Убачається правильною практика судів, які, установивши, що дитина не отримує від батьків грошової або іншої матеріальної допомоги, розглядають і вирішують питання щодо стягнення аліментів на дитину. Причому суд може вирішити це питання як у разі ухвалення рішення, яким вимоги про позбавлення батьківських прав задовольняються, так і в разі відмови в задоволенні таких вимог.

Також встановлено випадки, коли суди не вказують, на чію користь стягуються аліменти. Такий підхід не є правильним, оскільки це може викликати утруднення в частині виконання рішення суду в частині стягнення аліментів або зробити неможливим його виконання в цій частині.

Крім того, треба врахувати, що у випадку, коли дитина позбавляється батьківського піклування й передається під опіку органу опіки та піклування, аліменти на утримання такої дитини повинні стягуватись не на користь вказаного органу, а перераховуватись на особистий рахунок дитини у відділенні Державного ощадного банку України, що встановлено ч. 3 ст. 193 СК і п. 37 Порядку здійснення органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної з захистом прав дитини, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866.

Також є випадки, коли аліменти стягуються на користь фактичного вихователя дитини, котрий не є його опікуном, при цьому дитина передана під опіку органу опіки та піклування або це питання не вирішено зовсім.

Висновки. Ураховуючи викладене й обов'язок батьків утримувати свої дітей, суди повинні ретельно перевіряти питання виконання батьками свого обов'язку утримувати дитину до досягнення нею повноліття, під час вирішення питання про позбавлення батьківських прав, особливо якщо дитина залишається без батьківського піклування, за власної ініціативи вирішувати питання стягнення аліментів із відповідача (відповідачів) на таку дитину, незалежно від того, заявлені такі позовні вимоги чи ні.

Отже, для прийняття обґрунтованого рішення суду необхідно правильно визначити обставини, які потрібно встановити для законного вирішення справи, а також оцінити докази цих обставин.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сімейний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21/22. – Ст. 135.
2. Жилінкова І.В. Деякі проблеми застосування норм Сімейного кодексу України в судовій практиці / І.В. Жилінкова // Університетські наукові записки. – 2006. – № 3–4 (19–20). – С. 101–107.
3. Рішення Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу від 15.03.2013 р. // Архів Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу. – Спр. № 2-12998/13.
4. Дерій О.О. Аліментні зобов'язання у цивільно-судовому процесі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / О.О. Дерій ; М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2014. – 18 с.

5. Сімейний кодекс України : [наук.-практ. комент.] / [С.Я. Фурса та ін.] ; заг. ред. С.Я. Фурса ; Центр правових досліджень Фурси. – К. : Видавець Фурса С.Я. ; КНТ, 2008. – 1247 с.

6. Нежура В.А. Аналіз причин скасування судових рішень, ухвалених судами першої інстанції в 2013 році в апеляційному порядку / В.А. Нежура, Ф.Д. Гулієв // Судова апеляція : наук.-практ. журн. – 2014. – № 2 (35). – С. 130–160.

7. Рішення Ковельського міськрайонного суду Волинської області від 11.03.2014 р. // Архів Ковельського міськрайонного суду Волинської області. – Спр. № 159/999/14-ц.

8. Рішення Горохівського районного суду Волинської області від 03.03.2015 р. // Архів Горохівського районного суду Волинської області. – Спр. № 2/155/24/2015.

УДК 347.94:73(477+44)

ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ДОКАЗУВАННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ ТА ФРАНЦІЇ

Дрогозюк К.Б., аспірант
кафедри цивільного процесу
Національний університет «Одеська юридична академія»

У статті розглянуто історичний досвід України та Франції на різних етапах розвитку цивільно-процесуального законодавства. Залежно від концепції доказів, що проводиться національним законодавством тієї чи іншої держави, складається його концепція правосуддя. Знаючи, якими параметрами володіє доказова система держави, можна з певною часткою впевненості судити й про якісні характеристики її процесуальної моделі.

Ключові слова: докази, доказування, засоби доказування, Україна, цивільний процес, Франція, історичний аспект.

В статье рассмотрен исторический опыт Украины и Франции на разных этапах развития гражданско-процессуального законодательства. В зависимости от концепции доказательств, которое проводится национальным законодательством того или иного государства, состоит его концепция правосудия. Зная, какими параметрами обладает доказательная система государства, можно с определенной долей уверенности судить и о качественных характеристиках его процессуальной модели.

Ключевые слова: доказательства, доказывание, средства доказывания, Украина, гражданский процесс, Франция, исторический аспект.

Drogoziuk K.B. THE HISTORY OF LEGISLATIVE FORMATION OF PROVING IN CIVIL PRECEDINGS OF UKRAINE AND FRANCE

In this article was reviewed historical experience of Ukraine and France in various stages of civil procedural law. Depending on the concept of proof, which is conducted by the national law of each state, the concept of its justice can be composed. Knowing which parameters has proving system of the state, we can with some confidence judge the quality characteristics of its process model.

Key words: proving, proof, means of proving, Ukraine, civil procedure, France, historical aspect.

Постановка проблеми. У юридичній науці завжди приділяється увага методу історизму, що змінюється в часі й розвивається. Питання формування законодавства щодо доказування в цивільному судочинстві має не лише теоретичне, а й важливе практичне значення, оскільки однією з умов успішного реформування будь-якого державного інституту є використання як чужого, так і власного минулого досвіду.

Ступінь розробленості проблеми. Питаннями процесу судового доказування в цивільному судочинстві займалися такі вчені, як О.В. Баулін, С.Я. Фурса, Т.В. Цюра, А.С. Штефан, В.Д. Андрійцо, Р.Ф. Гонгало, Н.В. Волкова, В.О. Єрмолаєва та ін. Але мало хто з науковців займався цим питанням в історико-порівняльному аспекті щодо інших країн.

Метою статті є розгляд історичного досвіду України та Франції на різних етапах розвитку цивільно-процесуального законодавства.

Виклад основного матеріалу. Для з'ясування істинності, формування внутрішнього

переконавання суддів докази в цивільному процесі відіграють найважливішу роль.

Докази як «засоби пізнання істини» використовувалися в судовому розгляді з давніх часів. У римському праві під доказами розумілося все те, «за допомогою чого може бути пояснено справу».

Кожна епоха розвитку суспільних відносин може характеризуватись за різними критеріями, але для аналізу історичного розвитку правової науки загальноприйнятим початком є період Римської імперії.

Підходів до класифікації доказів у цивільному процесі з часів римського права до сучасного періоду існує чимало.

А.І. Яковлів виділяє історичні періоди, протягом яких існували різні системи доказів, а саме: натуральну, формальну, нову. Протягом першого періоду існувала натуральна система доказів, яка дозволяла подавати суду на підтвердження юридичних фактів все, що, на думку сторін чи суду, могло засвідчити існування фактів. Римський процес дуже наближався до натуральної системи, бо аж до